

Fratelli tutti: Jak přistupovat k politice

Michael Martinek

Začnu jednou provokativní větou papeže Františka, který kdysi řekl, že pastorec nemůže nebýt politická. I politika je určitým typem, určitým způsobem pastorece, tedy realizace poslání církve v tomto světě.

Jorge Bergoglio vždycky byl a je dodnes člověkem politickým. On se tím netají, naopak to sám zdůrazňuje. K politice se vyjadřoval vždycky, už v Argentině, i teď jako papež. Pochopitelně tak činí v rámci jakéhosi diplomatického nadhledu: neztotožňuje se s nějakým konkrétním politickým vůdcem, konkrétní politickou ideologií nebo stranou, ale nabízí jasná a promyšlená kritéria pro politická jednání. Uvádí tedy do praxe sociální nauku církve a jako papež ji také aktivně dotváří. Víme, že sociální nauka je formulována papeži od encykliky *Rerum novarum*, zveřejněné před 131 lety. Každý papež počínaje Lvem XIII. k ní nějakým způsobem přispěl. František napsal dvě výslovně sociální encykliky *Laudato si'* a *Fratelli tutti*, kromě nich se k tomuto tématu vrací v řadě dalších projevů písemných i ústních. V určité části církve, mezi laiky i biskupy a kněžími, se nesetkává s pochopením; sám jsem slyšel – a možná se to stává častěji –, že si jeden kněz prolístoval encykliku *Fratelli tutti* a řekl: „Tady stojí za přečtení jen ta druhá kapitola. Ta je o Písmu svatém, všechno ostatní je politika, to mě nezajímá.“ Řekl bych, že je to opravdu nepochopení podstaty poslání církve a odmítnutí teze papeže Františka, že do politiky je třeba nejen vidět, ale příslušným způsobem zasahovat. A jak papež zdůvodňuje, a dokonce je to i v nadpisu jedné části encykliky, politiku lze chápat jako vyjádření lásky k bližnímu. Papež používá zvláštní pojem: politická láska. Může to působit trochu romanticky, stařecky, ale on o takové lásce a něžnosti mluví často, takže mu to odpustíme. Mimochodem, papež František tento pojem nevymyslel, poprvé jej použil Pius XI. v roce 1927, čili skoro před sto lety; učinil tak v projevu na zasedání italské katolické federace vysokoškolských studentů.

František vlastně navazuje na stoletou tradici tohoto emočně silného pojmu, který jeho předchůdci asi moc nepoužívali. On se k němu vrací a vysvětluje to jednoduchým způsobem: jednotlivec může pomoci druhému člověku v nouzi, ale jestliže se spojí s dalšími a uvede v život procesy bratrství a spravedlnosti pro všechny, vstupuje na pole lásky v nejširším slova smyslu, totiž lásky politické. A pak tam má úplně názorné vysvětlení – článek 186: úkolem lásky je být nablízku tomu, kdo trpí. Úkolem lásky je však také pracovat na změně společenských podmínek, které způsobily utrpení nějakého člověka, být ho přímo neznáme. Pomůže-li někdo starému člověku přejít řeku, je to úkon lásky; když pro něj politik vybuduje most, je to úkon lásky též. Zatímco jeden člověk pomůže druhému tím, že mu opatří něco k jídlu, politik vytvoří pro druhého člověka pracovní

místo, čímž prokazuje vznešenou formu lásky, která zušlechťuje jeho politickou činnost. Takže úplně jednoduše můžeme říci, že toto pojetí papeže Františka-politika je projev lásky k největšímu počtu lidí. Když někomu pomohu přejít onu řeku, pomohl jsem jednomu člověku; když postavím onen most symbolicky, pomáhám tak tisícům a milionům dalších, kteří se přes ten most dostanou. Toto pojetí politické lásky, vycházející z jádra křesťanství, je, myslím, pro Františka charakteristické.

Pak bych tady mohl předčítat jednotlivé paragrafy, kde papež výslovně připomíná jednotlivé principy sociální nauky církve. Připomenou však jen dva podobné pojmy. Papež též mluví o sociální lásce, což je v podstatě totožné s principem solidarity nebo mu blízké, a pak mluví o univerzální lásce, což je zase blízké principu společného dobra.

Chtěl bych se zastavit u tří metodických návrhů, jak přistupovat k politice, aby měla příslušný dosah, aby skutečně působila tím hlavním směrem, tedy realizací lásky. A všechny ty pojmy papež používá často, všechny jsou použity i v encyklice *Fratelli tutti* a myslím si, že všechny jsou nějak aktuální v kontextu našeho dnešního tématu války na Ukrajině.

Tři podněty

Ty klíčové metodické návrhy souvisí s třemi pojmy: dialog, milosrdenství a osobní odpovědnost nebo etika odpovědnosti. U každého z nich se zastavím. Slovo dialog papež používá opakovaně i právě v kontextu dnešního válečného konfliktu. Až to někdy vzbuzuje pochybnosti nebo trošku nedůvěru. Jak často vyzývá k tomu, aby strany spolu vedly dialog, aby nebojovaly zbraněmi, ale slovy. My na to můžeme říct ano, ale s diktátorem nebo teroristou nelze vést dialog. Papežovi jde nejspíš o to najít hranici, kde je ještě možné vést dialog a kde už opravdu ne. Jde mu o to, abychom se k té hranici přibližovali co nejbližší. A navíc válka je extrém. Většina politiků nejsou ani diktátoři, ani teroristé.

Tato výzva k dialogu v naprosté většině politického jednání má smysl. Je to jistě též jakási reakce na čím dál kontroverznější chápání politiky, reakce na takovou tu nesmiřitelnost, až nenávisť mezi jednotlivými ideologickými směry, stranami, bublinami nebo vrcholnými politiky. Jak to vidíme zejména v Americe v souvislosti s Donaldem Trumpem, anebo jak to vidíme tady v onom vyhocení

s Ukrajinou. V encyklice *Fratelli tutti* je tomuto tématu věnována celá šestá kapitola a já bych nyní ocitoval jen kousek článku 23. Navazuji tu přesně na to, co říkal kolega Baroš o tom dialogu: opravdový dialog ve společnosti předpokládá, že jsme schopni respektovat názor druhého a připustit, že může obsahovat legitimní přesvědčení nebo zájmy. Vždyť v pravém duchu dialogu rosteme ve schopnosti pochopit význam toho, co říkají a dělají druzí, i když to nemůžeme přijmout jako své vlastní přesvědčení. Nezapomeňme, že rozdíly jsou tvůrčí. Vytvářejí napětí a v řešení napětí spočívá pokrok lidstva. Tato vyjádření k pojmu dialog mi připadají hodně důležitá.

Další klíčové slovo je milosrdenství. František krátce po svém nástupu vyhlásil rok milosrdenství. Je to papežův oblíbený pojem, je v jeho rétorice velmi častý. Papež mluví dokonce o milosrdenství vůči těm, kteří se nějak zásadně provinili, způsobili druhým lidem fatální škody. Počínaje zločinci ve společnosti, kteří někoho okradli nebo třeba i zavraždili, až po ty zločince politické, kteří utiskují celé národy nebo vyvolávají válečné konflikty. A tam zase v tom současném kontextu je důležité vyjádření o právu na sebeobranu. Zase cituji článek 241: jsme povoláni milovat každého bez výjimky, ale milovat utiskovatele neznámá dovolit mu, aby nás dál utiskoval, nebo ho nechat, aby si myslel, že jeho jednání je přijatelné. Naopak opravdová láska k utiskovateli hledá způsoby, jak ho v jeho utlačování zastavit.

Znamená to zbavit ho moci, kterou neumí používat a která snižuje jeho lidství. A tak myslím, že toto vyjádření je velice zásadní právě v kontextu toho konfliktu a v kontextu toho, že někdy máme dojem, jako by papež v některých vyjádřeních tohle právo relativizoval. Tady to říká naprosto jednoznačně. Ale zároveň říká, že přesto je možné, a dokonce nutné odpuštění. Prostě proto, aby se zlo nešířilo nekontrolovatelně dál. Rozlišuje mezi pomstou a trestem. Zločin je potřeba potrestat, ale nesmíme se mstít. Teď se mi v hlavě promítá ten nedávný masivní útok kvůli jednomu zbořenému mostu, když to zjednoduším. Sto ruských raket mířilo na civilní cíle. To je typický projev pomsty a ten nevede k míru, ale naopak ještě víc rozšiřuje bludný kruh ničivých sil. A to je další podnět této encykliky.

Třetí pojem, osobní odpovědnost, je základní východisko, možná paradigma Františkovy etiky, které navazuje na známý odvěký problém, a sice, že katolická církev po staletí prosazovala – zjednodušeně řečeno – především etiku poslušnosti. To vedlo ke dvojím důsledku: k osobní pasivitě nebo k potřebě silného vůdce. Když nemám jasno a čekám, když jsem veden k tomu, abych poslouchal ty chytřejší, tak potřebuji někoho silného, komu důvěřuji a koho budu poslouchat. Počínaje druhým vatikánským koncilem se naopak církev i morální teologové – vzpomeňme vývoje známého teologa Bernharda Häringa – posunuli a posunují k etice odpovědnosti. A ta je papežovi drahá a velmi často o ní mluví. Člověk ve své důstojnosti před Bohem by měl sám převzít odpovědnost za své jednání. A proto by měl i kriticky přemýšlet o požadavcích politických nebo církevních autorit.

Tady nemohu nezmínit současný synodální proces, poprvé jsme byli přímo vyzváni, abychom přemýšleli, a to i kriticky o požadavcích našich církevních autorit. Ovšem zdá se, že velká část církve

i společnosti tuto etiku odpovědnosti moc nepřijímá nebo možná se jí bojí. Možná právě tváří v tvář složitosti světa a neschopnosti nebo neochotě přijímat odpovědnost znovu a znovu takoví lidé hledají silné vůdce, kteří vyřeší všechny naše problémy výměnou za poslušnost a loajalitu. To je podle Františka nebezpečné, protože moci, kterou jim takto svěřují, se dá snadno zneužít. Zase máme před sebou všechny obrazy současnosti.

Michael Martinek

Jedním z důvodů, proč papež teorii spravedlivé války bere s rezervou, je, že málokdy lze jednoznačně rozeznat agresora a oběť. Málokdy, ale někdy ano. Třeba v případě ruské agrese na Ukrajině.

Krise demokracie

Poslední věc, kterou bych chtěl připomenout, se týká krize demokracie, kterou prožíváme, kterou si uvědomujeme a která je vlastně jakýmsi podhoubím i válečných konfliktů. Tuhle encykliku napsal papež vlastně nedlouho před začátkem ukrajinské války. Papež v té encyklice má také kapitolu o válce a je zajímavé, že v téže kapitole probírá také téma trestu smrti. Tato spojitost má svou logiku. On totiž ukazuje na histo-

rickou podmíněnost morálního hodnocení obou těchto věcí. Dřív církev prosazovala trest smrti, aby chránila společnost před zločincem. A víme, že nedávno prosadil papež změnu v katechismu, kde říká, že trest smrti je za všech okolností nepřijatelný, protože nedává člověku naději na změnu a je útokem na lidskou důstojnost. A obdobně tam mluví o válce a tak trochu relativizuje teorii spravedlivé války, ale to už dělali i jeho papežští předchůdci, protože ta teorie mohla platit v době, kdy lidé proti sobě bojovali mečem a kopím. Ovšem v době, kdy máme zbraně hromadného ničení, je jakákoli válka zničitelská, a tedy morálně nepřijatelná. František neodmítá teorii spravedlivé války, ale říká, že je potřeba s ní zacházet velmi opatrně: „Proto je dnes velice nesnadné dovolávat se srozumitelných kritérií vypracovaných v dřívějších staletích a mluvit o možnosti spravedlivé války.“

Myslím, že v kontextu naší doby je to velmi moudré konstatování, nicméně válka, kterou teď prožíváme a která v té době ještě nebyla rozpoutaná, nám ukazuje, že mohou nastat situace, kdy teorii spravedlivé války opravdu lze a přímo je nutno aplikovat. Jedním z těch důvodů, proč papež tuto teorii bere s rezervou, je to, že málokdy lze jednoznačně rozeznat agresora a oběť. Málokdy, ale někdy ano. A myslím, že v této válce je to právě ten případ, kdy to rozeznat jednoznačně lze, i s těmi různými problémy a nejistotami.

Jelikož jsem farář, přečtu nakonec kousek modlitby. Běžně se to na konferencích nedělá, ale jelikož jsem kněz, tak si to snad můžu dovolit. Je to modlitba ke Stvořiteli, jež je úplně v závěru encykliky *Fratelli tutti* a která velmi dobře vystihuje, o čem tady dnes mluvíme: „Pane a otče lidstva, ty jsi stvořil všechny lidi se stejnou důstojností. Vlij do našich srdcí ducha bratrství, vdechni do nás touhu po obnoveném setkávání, dialogu, spravedlnosti a pokoře, veď nás k tomu, abychom vytvářeli zdravější společnosti a důstojnější svět, svět bez hladu, chudoby, násilí a válek. Učiň, ať jsou naše srdce otevřená pro všechny lidi a národy na zemi, abychom poznávali dobrotu a krásu, kterou jsi zasal do každého z nás. A aby nás tak pojily užší vztahy založené na jedné naději a na společných cílech. Amen.“

Článek vychází z příspěvku proneseného na VIII. Fóru dialogu „Příčiny a globální důsledky války na Ukrajině a politická odpovědnost křesťanů“.